

66 | 1 (2026)

PRISPEVKI

ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

1

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

PRISPEVKI
ZA NOVEJŠO
ZGODOVINO

Prispevki za novejšo zgodovino
Contributions to the Contemporary History
Contributions a l'histoire contemporaine
Beiträge zur Zeitgeschichte

UDC/UDK 94(497.4) "18/19 "
ISSN 0353-0329 (tiskana izdaja)
2463-7807 (spletna izdaja); <https://ojs.inz.si/pnz>
DOI <https://doi.org/10.51663/pnz.66.1>

Uredniški odbor/Editorial board: dr. Jure Gašparič (glavni urednik/editor-in-chief),
dr. Mojca Šorn (namestnica glavnega urednika), dr. Andrej Pančur, dr. Marko Zajc,
dr. Filip Čuček, dr. Marta Rendla, dr. Jurij Hadalin, dr. Agustin Cosovschi, dr. Ivan Sablin,
dr. Martin Moll, dr. Adéla Gjuričová, dr. Andreas Schulz, dr. Sabine Rutar, dr. Neja Blaj
Hribar, Mihael Ojsteršek

Lektura/Reading: dr. Andreja Jezernik (slov.), Studio S.U.R (ang.)

Prevodi/Translations: Studio S.U.R

Izdajatelj/Published by: Inštitut za novejšo zgodovino/Institute of Contemporary History,
Privoz 11, SI-1000 Ljubljana, tel. (386) 01 200 31 20, fax (386) 01 200 31 60,
e-mail: jure.gasparic@inz.si

Sofinancer/Financially supported by: Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko
dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research and Innovation Agency

Računalniški prelom/Typesetting: Studio Aleja d.o.o.

Tisk/Printed by: Medium d.o.o.

Cena/Price: 15,00 EUR

Zamenjave/Exchange: Inštitut za novejšo zgodovino/Institute of Contemporary History,
Privoz 11, SI-1000 Ljubljana

Prispevki za novejšo zgodovino so indeksirani v/are indexed in: Scopus, ERIH Plus, Historical
Abstract, ABC-CLIO, PubMed, CEEOL, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCOhost

Številka vpisa v razvid medijev: 720

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji/ The publisher assumes no
responsibility for statements made by authors

Fotografija na naslovnici:

Telovadišče Ljubljanskega Sokola III za Bežigradom, prva polovica tridesetih let

Vir: FŠ 1328, avtor neznan, hrani Muzej športa

Vsebina

Razprave – Articles

- Nataša Henig Mišičič**, Rural Financial Networks: A Comparative Study of the Province of Carniola, Lower Styria, and Bács-Bodrog County before 1918 / Ruralna finančna omrežja: primerjalna študija dežele Kranjske, Spodnje Štajerske in Bačko-Bodroške županije pred letom 1918 10
- Ivan Smiljanić**, National Pride and Economic Prejudice: Some Effects of Economic Nationalism in Slovenian Rural Areas in Austria-Hungary / Narodna prevzetnost in gospodarska pristranost: nekaj učinkov ekonomskega nacionalizma v slovenskem ruralnem okolju pod Avstro-Ogrsko..... 30
- Petra Kavrečič Božeglav**, Women's Branches of the Sts Cyril and Methodius Society as Agents of Social and Economic Development in Border Regions: An Introduction / Ženske podružnice družbe sv. Cirila in Metoda kot akterke socialnega in gospodarskega razvoja v obmejnem prostoru: uvodna razprava 53
- Uroš Šešum, Miroslav Radivojević**, Economic Measures in the Activities of the Serbian Chetnik Organisation in the Kosovo and Bitola Vilayets, 1904–1908: A Case Study / Ekonomski ukrepi v delovanju Srbske četniške organizacije v kosovskem in bitolskem vilajetu 1904–1908: študija primera 72
- Vito Saracino**, The Criticism of Liberalism in *La Civiltà Cattolica*, 1860–1880: Reflection and Perspectives / Kritika liberalizma v reviji *La Civiltà Cattolica*, 1860–1880: razmišljanja in pogledi..... 96
- Marija Mojca Peternel**, Turistično društvo prijateljev prirode (*Touristenverein 'Die Naturfreunde'*) na Slovenskem / The "Friends of Nature" Tourist Society (*Touristenverein "Die Naturfreunde"*) in the Slovenian Territory 120
- Aleksej Kalc, Martina Bofulin**, Krošnjarjenje v avstrijskih deželah: primer kitajskih krošnjarjev na začetku 20. stoletja / Peddling in the Austrian Crown Lands: The Case of Chinese Peddlers at the Beginning of the 20th Century 139
- Tomaž Pavlin**, Začetki odbojke in vloga Sokola v razvoju odbojke na Slovenskem / The Origins of Volleyball and the Role of the Sokol Gymnastic Society in Its Development in Slovenia 158

Tereza Prešeren , Tiskani mediji in navodila za kuhanje: primer obdobja med svetovnjima vojnama na Slovenskem / Printed Media and Cooking Instructions: The Case of the Interwar Period in Slovenia.....	180
Mojca Šorn , Otroške in mladinske kolonije na Slovenskem v prvih letih po drugi svetovni vojni / Children's and Youth Holiday Camps in Slovenia in the Early Years Following World War II.....	202
Lev Centrih , Remigracije in dozorevanje krize socializma v Sloveniji na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta: primer vračanja pomurskih delavcev / Remigration and the Maturing Crisis of Socialism in Slovenia from the 1970s to the 1980s: The Case of Returning Workers from Pomurje.....	218
Mateja Jeraj , Razmišljanje ob knjigi <i>Samomor med simptomom in metaforo</i> / Reflections on the Book <i>Samomor med simptomom in metaforo</i>	241

Jubileji – Jubilees

Dr. Anka Vidovič Miklavčič – devetdesetletnica (Jurij Perovšek).....	263
Peter Vodopivec – osemdesetletnik (Žarko Lazarević).....	265

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Nataša Henig Mišičič, Carniolan Saving Bank: Shaping Financial Landscape in Slovenian Territory (Aleksander Lorenčič)	267
---	-----

Mateja Jeraj*

Razmišljanje ob knjigi *Samomor med simptomom in metaforo*

IZVLEČEK

Knjiga Samomor med simptomom in metaforo je razdeljena na tri vsebinske sklope, pričujoče razmišljanje pa pojavom samomora sledi kronološko, kot so se vrstili v posameznih zgodovinskih obdobjih. Z nekakšnim sprehodom skozi čas skuša na podlagi obravnavanega dela predstaviti, kako so vsakokratne družbene, ekonomske, politične in kulturne razmere na Slovenskem vplivale na stopnjo samomorilnosti in kakšni so bili vzroki samomora, dotakne pa se tudi tega, kako so sodobniki samomorilnost povezovali z značilnostmi slovenskega narodnega značaja. Ob tem se večinoma opira na v monografiji navedeno literaturo, ki pa jo skuša osvetliti še z nekaterih drugih vidikov in bralce povabiti k dodatnemu razmisleku o visoki stopnji samomorov v Sloveniji in vzrokih zanje, ki so praviloma preplet osebne stiske in družbenih razmer.

Ključne besede: samomor, simbol, metafora, stopnja samomorilnosti, vzroki samomora, Slovenija

ABSTRACT

REFLECTIONS ON THE BOOK *SAMOMOR MED SIMPTOMOM IN METAFORO*

While the book Samomor med simptomom in metaforo (Suicide between Symptom and Metaphor) is divided into three thematic sections, the author of these reflections has traced the phenomena of suicide chronologically, as they have occurred across different

* Dr., matejajeraj@gmail.com

historical periods. In a kind of chronological overview, she aimed to show, based on the work under discussion, how the social, economic, political, and cultural conditions in Slovenia at that time affected the suicide rate and its causes. She also reflected on how contemporaries associated suicide with the traits of the Slovenian national character. In her efforts, she primarily relied on the literature listed in the monograph but aimed to present it from different perspectives and encourage readers to reflect more deeply on the high suicide rate in Slovenia and its underlying causes, which are typically a combination of personal distress and social circumstances.

Keywords: suicide, symbol, metaphor, suicide rate, causes of suicide, Slovenia

*Spočij se, utrujeno srce,
za vedno. Umrla je zadnja prevara,
za katero sem verjel, da je večna. Umrla je.
Vem, da v nas ni ugasnila le ljubezen,
ampak tudi tista nežna prevara, ki je dolgo
lepšala moj svet.
Dovolj. Ničesar ni, kar še zasluži vzdih,
utripov tvojih vredna ni ta zemlja.
Življenje – dolgčas in bridkost,
nikdar kaj drugega, in svet je blato.
Pomiri se. Poslednjikrat obupu se predaj.
Le smrt nam da usoda.
O, preziraj sebe, svet, naravo,
silo, ki ob tla pritiska nas,
in z njo, srce, preziraj to strašno ničevost vsega!
(Giacomo Leopardi)¹*

Med deli, ki jih je v zadnjih letih izdala Založba Inštituta za novejšo zgodovino, mi je – čeprav ne morem odrekati zanimivosti tudi drugim vsebinam – posebej »padla v oči« prav ta monografija. Že naslov je takoj pritegnil pozornost. Samomorilnost namreč že vse od 20. stoletja velja za nekakšno »šibko točko« slovenskega naroda, metafora v naslovu pa vzbuja radovednost.

Kdo se še ni »srečal« s primerom samomora? Prvikrat sem slišala zanj v zgodnjem otroštvu, ko so starejše sorodnice pripovedovale, da si je ena od mojih pratet vzela življenje pri rosnih dvanajstih letih, ker ji mačeha ni dovolila, da bi se šolala za učiteljski poklic. V najstniških letih so me prizadele prostovoljne smrti mladostnikov, predvsem zaradi neuslišanih ljubezni. Nasploh so bile srčne težave tiste, ki so mi takrat

1 Prevod pesmi »Sam sebi« (»A se stesso«), ki jo je Leopardi napisal leta 1833. Zoran Božič, *Slovenska književnost 1 – učno gradivo*, pridobljeno 2. 2. 2026, <https://fileserv-az.core.ac.uk/download/154281524.pdf>.

najbolj burile domišljijo. K temu so prispevale tudi literarne junakinje, najprej Ana Karenina in Ema Bovary. Pozneje sem izvedela za številne druge samomare, še večkrat za neuspele poskuse. Takšni tragični dogodki najbrž nikogar ne pustijo ravnodušnega, marsikoga pa spodbudijo tudi h globljemu razmisleku.

Danes, kakor je v uvodu napisala Meta Remec, umrljivost zaradi samomora velja za resen zdravstveni problem. »Vsako leto prizadene milijone družin, skupnosti in posameznikov«, zaradi česar je »predmet preučevanja različnih ved, ki poskušajo razumeti njegove vzrode, vzroke in zasnovati strategije za soočanje z njegovimi posledicami«. ² Strokam, ki so se že v preteklosti posvečale problematiki samomora, se je v zadnjem obdobju pridružilo tudi zgodovinopisje. Tako je nastala tudi obravnavana knjiga treh zgodovinarjev, Mete Remec, Ivana Smiljanića in Marka Zajca. Obravnava obdobje od konca 19. pa vse do osemdesetih let 20. stoletja, deloma pa poseže tudi v čas po osamosvojitvi Slovenije. Njen namen ni zgolj podajanje zgodovinskih dejstev in statističnih podatkov niti se ne posveča osebnim motivom posameznikov, marveč želi predstaviti samomorilstvo kot znamenje časa in prispodobo narodnega značaja. Avtorji v njej samomor obravnavajo »kot pojav, ki presega individualno odločitev in postane strelovod za družbene, kulturne in politične napetosti«, ³ in pokažejo, da problematike samomorov ni mogoče razumeti brez poznavanja prostora in časa, v katerih so se dogajali.

Razprave vseh treh avtorjev se kar nekajkrat oprejo na misli Émila Durkheima, ⁴ zato bom tudi svoje razmišljanje začela z njegovo »pomočjo«. Durkheim loči dve vrsti vzrokov samomora, individualne in družbene. Z individualnimi vzroki (družinske težave, revščina, bolezen, ranjeno samoljubje ipd.) naj ne bi bilo mogoče pojasniti deleža samomorov v neki družbi. Vsi ljudje si namreč življenja ne odvezamejo v enakih okoliščinah; nekateri preživijo grozne nesreče, drugi se ubijejo že zaradi manjših nevšečnosti, nekateri si vzamejo življenje v blaginji, drugi v revščini. Zavrnil je tudi psihološke razlage, izhajajoče iz posebnosti oziroma deviacij človekovega značaja. Veliko bolj »neposredne in stalne« naj bi bile povezave samomora z družbenim okoljem. Število prostovoljnih smrti naj bi določala moralna struktura družbe. Dejanja, za katera se na prvi pogled zdi, »da jih prizadeti stori iz individualnih vzrokov«, naj bi bila »v resnici nadaljevanje in podaljšek družbenega stanja, ki ga manifestirajo navzven«. ⁵ Po Durkheimu obstajajo štirje tipi samomorov: egoistični, altruistični, anomični in fatalistični. Do egoističnih samomorov naj bi prišlo, ko se posameznik

² Marko Zajc, Ivan Smiljanić in Meta Remec, *Samomor med simptomom in metaforo* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2025), 8.

³ Ibidem, 146.

⁴ Émile Durkheim (1858–1917), rojen v Épinalu v Loreni v judovski družini. Po diplomi iz filozofije je poučeval na srednji šoli, se študijsko izpopolnjeval v Nemčiji, univerzitetno kariero pa je začel leta 1887 v Bordeauxu. Od leta 1902 do smrti je bil profesor na pariški Sorboni, na katedri za znanost o vzgoji, ki se je leta 1913 preimenovala v katedro za »znanost o vzgoji in sociologijo«. Sodi med utemeljitelje sodobne sociološke znanosti. Veliko pozornosti je posvetil tudi raziskovanju pojava samomora in leta 1897 izdal knjigo *Samomor (Le Suicide)*, »temeljno in klasično delo«, ki se mu ob obravnavi samomora še danes ni mogoče izogniti. – Marko Kerševan, »Émile Durkheim, sociologija in samomor: Sprema beseda,« v: Émile Durkheim, *Samomor. Prepoved incesta in njeni izviri* (Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta, 1992), 139–40.

⁵ Émile Durkheim, *Samomor. Prepoved incesta in njeni izviri* (Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta, 1992).

ne čuti več vključenega v družbeno skupino, ki ji pripada; ta izključenost ga lahko privede v indiferentnost in depresijo, v stanje, v katerem se družbene norme zdijo nesmiselne. Takšni samomori naj bi bili zato pogostejši tam, kjer so družine manjše in slabo povezane, posebej pri neporočenih posameznikih moškega spola in v protestantskih okoljih, kjer naj bi bila stopnja integracije v družbo nižja kot v katoliških skupnostih. Vzroki za altruistične samomore naj bi bili povsem nasprotni: storilec se popolnoma poistoveti z družbeno skupnostjo, ki ji pripada, in se preveč radikalno odpove svojim koristim. V takih primerih, pogosto v vojnih razmerah, posameznik stori samomor v korist svoje skupine.⁶ Anomični samomori naj bi nastopili v obdobju, ko se poruši normativna struktura družbe, kar ima za posledico melanholijo, naveličanost nad življenjem, tesnobo, resignacijo in psihozo.⁷ Samomori te vrste naj bi se pojavljali tako v časih gospodarskih kriz kot v obdobjih nenadne gospodarske rasti, skratka takrat, kadar zaradi prerazporeditve bogastva družbene vloge niso več jasno načrtane. Do fatalističnih samomorov pa naj bi privedle družbene razmere, v katerih je življenje posameznika preveč regulirano in so norme prezahtevne, na primer v zaporih ali v totalitarnih družbenih sistemih. V to kategorijo bi najbrž lahko uvrstili samosežig Jana Palacha⁸ in nekatere druge podobne primere iz držav vzhodnega bloka, skupinske samomore fantov in deklet v Indiji, ki se zaradi rigoroznega kastnega sistema niso smeli poročiti, pa samomor gejevskega para v Armeniji, ki je leta 2022 zaradi predsodkov proti istospolnim zvezam skočil z erevanskega mostu. Vsi ti ljudje naj bi raje izbrali smrt, kot pa živeli v zanje nesprejemljivem svetu.⁹

Durkheimova teza o vplivu družbenih razmer na samomor je sicer nastala že pred več kot sto leti, a je še vedno aktualna. V zaključku dela *Samomor v Sloveniji in svetu. Opredelitev, raziskovanje, preprečevanje in obravnavanje*, ki je izšlo pred nekaj leti in pri katerem so sodelovali avtorji s področja različnih znanstvenih disciplin in strok (psihiatrije, družinske medicine, psihologije, prava itd.), lahko preberemo, da se je proti pojavom samomorilstva mogoče boriti z razvijanjem metod moderne suicidologije, z zmanjšanjem osredotočenosti na psihopatologijo in tudi z upoštevanjem socialno-kulturnega konteksta, v katerem se samomor zgodi.¹⁰ In prav o tem pripovedujejo

6 Lev Milčinski, *Samomor in Slovenci* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985), 20. *Unacademy, Emile Durkheim: Theory of Suicide*, pridobljeno 12. 2. 2026, <https://unacademy.com/content/upsc/study-material/sociology/emile-durkheim-theory-of-suicide/>. Mathew D. Moore, *Durkheim's types of suicide and social capital: a cross-national comparison of 53 countries*, pridobljeno 12. 2. 2026, https://www.researchgate.net/publication/318198423_Durkheim's_types_of_suicide_and_social_capital_a_cross-national_comparison_of_53_countries. Moore Slovenije sicer ne obravnava, od bivših jugoslovanskih republik omenja le Srbijo.

7 Durkheim, *Samomor*, 12.

8 Jan Palach (1948–1969), študent zgodovine in politične ekonomije na praški univerzi, ki je 16. januarja 1969 med demonstracijami ob obletnici zasedbe Čehoslovaške s strani držav Varšavskega pakta na Trgu svetega Vavclava v znak političnega protesta storil samomor s samozažigom. Umril je tri dni pozneje v bolnišnici. Njegov pogreb 25. januarja 1969 je prerastel v velike demonstracije proti režimu. – Vanja Forstner, *Jan Palach – samozažig v znak upora*, pridobljeno 25. 2. 2026, <http://zgodovina.si/jan-palach-samozazig-v-znak-upora/>.

9 Beatriz Santos: *Emile Durkheim's suicide: A study in sociology*, 30. september 2025, pridobljeno 12. 2. 2026, <https://www.wespeakfreely.org/2025/09/30/emile-durkheims-suicide-a-study-in-sociology/>.

10 Saška Roškar in Alja Videtič Paska, ur., *Samomor v Sloveniji in svetu. Opredelitev, raziskovanje, preprečevanje in obravnavanje* (Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje in Program MIRA – Nacionalni program duševnega zdravja, 2021), 557.

tudi avtorji v pričujočem razmišljanju obravnavane publikacije, ki ima razmeroma majhen obseg, a izredno bogato in raznoliko vsebino. Razdeljena je na več vsebinskih sklopov. Prvi sklop, z naslovom »Večna slovenska žalost«. *Slovenci, samomori in 20. stoletje*, je napisala Meta Remec (str. 17–50), drugega, »*Sami smo si ponosno smrt izbrali*«. *Koncept herojskega partizanskega samomora na Slovenskem v jugoslovanskem kontekstu* (str. 51–101), je prispeval Ivan Smiljanič, avtor tretjega sklopa z naslovom *Samomor kot slovenska metafora: k intelektualni zgodovini samomora kot metafore v socialistični Sloveniji* (str. 103–130) pa je Marko Zajc. V prispevku pa nisem upoštevala zgoraj navedenega zaporedja, ampak sem pojavom samomora sledila kronološko, kot so si sledili v posameznih zgodovinskih obdobjih. Skušala sem ugotoviti, kako so vsakokratne družbene, ekonomske, politične in kulturne razmere na Slovenskem vplivale na stopnjo samomorilnosti in kakšni so bili vzroki samomorov, razmišljala pa sem tudi o tem, kako so sodobniki samomorilnost povezovali z značilnostmi slovenskega narodnega značaja. Povsem se strinjam s slovenskim zdravnikom, psihiatrom in sucidologom Levom Milčinskim (1916–2001), ki je zapisal, da je »pojem narodni (socialni) značaj« sicer »problematičen in ga nekateri zavračajo«, vendar pa se mu ni mogoče povsem izogniti. Večinoma ga vsi namreč na tihem »priznavamo (tudi zlorablamo) v neštetihih krilaticah, ki označujejo pripadnike raznih narodov in prebivalce določenih regij«, upoštevajo pa ga tudi »kulturno antropološke študije« in »marsikateri politični spis«. ¹¹ Narodni značaj naj bi, tako po mnenju »običajnih« državljanov kot po prepričanju številnih vidnih osebnosti slovenskega javnega življenja, v znatni meri pripomogel k visoki stopnji samomora med Slovenci, tako v prvi kot drugi Jugoslaviji.

V avstro-ogrski dobi pa še ni bilo tako. Iz prvih statističnih virov tega časa je razvidno, da je imela Kranjska, ki je bila pred prvo svetovno vojno edina dežela z večinskim slovenskim prebivalstvom, enega od najnižjih količnikov samomora v monarhiji; leta 1873 naj bi znašal 3,0, kar je pomenilo tri umrle zaradi samomora na 100.000 prebivalcev. Drugače pa je bilo na Štajerskem in Koroškem, kjer je bila ugotovljena do trikrat višja stopnja, ki je tudi hitreje naraščala. S Kranjsko primerljiva stopnja samomorilnosti je bila značilna le za Istro. V letih 1881–1890 se je količnik samomora na Kranjskem sicer nekoliko povišal, na 6,8, vendar je do prve svetovne vojne razmeroma počasi naraščal. ¹² Zakaj? Zanimiva se mi zdi navedba Mete Remec, da sta že omenjeni Durkheim in češkoslovaški politik, sociolog in filozof Tomáš Masaryk (1850–1937) domnevala, da so »Slovani manj nagnjeni k samouničevalnemu vedenju, ter tudi z manjšo pogostostjo duševnih bolezni, ki naj bi bile najpogostejše med germanskimi narodi in najredkejše med slovanskimi«. ¹³ Poznejši raziskovalci so zmerni porast samomorov med Slovenci pripisovali njihovem večinskemu kmečkemu poreklu,

11 Milčinski, *Samomor in Slovenci*, 220.

12 Ibid., 142–43. Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 26. Več statističnih podatkov najdemo v: Meta Remec, »Epidemija samomorov? Odmevi na naraščanje stopnje samomorilnosti na Slovenskem v 19. in 20. stoletju,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 3 (2023), 8–41. (Tabela za čas pred prvo vojno je na straneh 13 in 16).

13 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 21.

življenju v stabilnih vaških skupnostih, pripadnosti tradicionalnim vrednotam in močnemu vplivu Katoliške cerkve.¹⁴

Po prvi svetovni vojni je razpad dotedanjih državnih, političnih in idejnih okvirov vzbudil dotlej neznano občutje stiske in vsestranske negotovosti. Izraz »izgubljena generacija« (*Lost Generation*) je sprva veljal za skupino ameriških pisateljev, ki so v dvajsetih letih 20. stoletja živeli in ustvarjali v Parizu (Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, John Dos Passos in drugi), a se je sčasoma začel posplošeno uporabljati kot oznaka za celotno razočarano povojno generacijo, ki se je znašla v svetu, v katerem podedovane vrednote niso več veljale,¹⁵ nove pa se še niso rodile ali niso bile sprejemljive. Med slovenskimi književniki je takšno občutje dramatično ubesedil Srečko Kosovel v pesmi »Ekstaza smrti«.¹⁶ Povedni so že začetni verzi:

*Vse je ekstaza, ekstaza smrti!
Zlati stolpovi zapadne Evrope,
kupole bele – (vse je ekstaza!) –
vse tone v žgočem, rdečem morju;
sonce zahaja in v njem se opaja
tisočkrat mrtvi evropski človek.*

Pesem »v preroških slutnjah oznanja propad materialistične Evrope in tiho vero v novi čas, v duhovno in socialno človeško skupnost. Toda pred vsem tem leži še mistični Ocean smrti, ki izenači vse žive v vesoljnem kozmičnem potopu.«¹⁷

Kaotično povojno vzdušje, povezano z moralno depresijo in širjenjem anarhizma in nihilizma, je v prvih desetletjih 20. stoletja skoraj povsod po Evropi povzročilo znatno naraščanje samomorilnosti, še posebej v državah naslednicah nekdanjega habsburškega cesarstva (Avstriji, Madžarski, Češkoslovaški in Sloveniji v okviru Jugoslavije), ki so jih »v času po koncu spopadov pretresali bolečina in ponižnost ob vojaškem porazu, neuresničena pričakovanja, nasilje, pa tudi gospodarska stagnacija in vseplošno pomanjkanje«, kar je povzročalo občutke »nemoči in obupa«.¹⁸ Povečanje samomorilnosti torej nikakor ni bila le slovenska posebnost. Vendar pa se ugotovitev, kakšno je bilo v dvajsetih letih prejšnjega stoletja točno stanje samomorov na slovenskem ozemlju znotraj Kraljevine SHS, izmika zaradi pomanjkanja natančnih statističnih pregledov, še posebej, ker je jugoslovanska statistika samomore uvrščala v skupno kategorijo nasilnih smrti. Prvi zanesljivejši podatki za posamezna območja države se nanašajo na leti 1937 in 1938; na njihovi podlagi je mogoče ugotoviti, da je bil količnik samomorilnosti najvišji v Dravski banovini, kjer je živela večina jugoslovanskih

14 Ibid.

15 Britannica Editors: *Lost Generation*, *Enciclopaedia Britannica/Britannica*, pridobljeno 13. 2. 2026, <https://www.britannica.com/topic/Lost-Generation>.

16 Pesem je bila prvič objavljena leta 1925 v *Ljubljanskem zvonu*, letnik 45, št. 11. Je sestavni del številnih pozneje objavljenih Kosovelovih pesniških zbirk, kot javna domena pa je dostopna na *dLib.si – Ekstaza smrti*, pridobljeno 26. 2. 2026, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-NN7ADSIL>.

17 *Kosovel, Srečko (1904–1926) – Slovenska biografija*, pridobljeno 13. 2. 2026, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi293661/>. Gl. Marko Zajc, »Samomor kot slovenska metafora«, 106.

18 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 22–23.

Slovencev, in sicer 24,4 in 22,9, vendar pa je bil še višji tisti, ki se je nanašal na mesto Beograd (28,9 in 25,5); jugoslovanski količnik je znašal 11,6 in 10,7.¹⁹

Dejstvo o visokem porastu števila samomorov med Slovenci glede na predvojno dobo ni ostalo neopaženo. Nekateri so krivdo pripisovali posledicam vojne, drugi političnim in gospodarskim krizam. Finančne težave nedvomno lahko povzročijo velike stiske in včasih privedejo tudi do samomora, še posebej, če jih spremlja družbena stigma. Takšni samomori so bili v obdobjih gospodarskih kriz prisotni že v nekdanji Avstro-Ogrski, v prvi Jugoslaviji pa so bili pogosti predvsem ob deflacijski krizi sredi dvajsetih let in ob veliki gospodarski krizi v tridesetih letih. Znani so bili samomori trgovcev in podjetnikov, o katerih naj bi nenatančno in senzacionalistično poročali tedanji časopisi.²⁰

Slabe novice so najbrž, tako kot danes, tudi takrat pritegnile pozornost medijev (spomnimo se samo obdobja pandemije covid-19!), zato ne zveni nenavadno, da naj bi po prvi svetovni vojni naraslo število člankov o porastu samomorov.²¹ Samomor namreč »ni bil več razumljen kot kaznivo dejanje ali prekršek, niti zgolj kot greh, temveč vse bolj kot simptom družbenega razkroja in znak degeneracije, ki ogroža vitalnost naroda in postaja simbol kolektivne in nacionalne stiske«. ²² Zaradi takšne spremembe mišljenja, povezane tudi z zmanjševanjem vpliva Katoliške cerkve, ni bilo več tolikšne potrebe po prikrivanju samomorilcev, kar je najbrž tudi pripomoglo k odkritejšemu poročanju o samomoru. Vendar se Meta Remec upravičeno sprašuje, ali je ob nezanesljivih statistikah in dejstvu, da več kot polovica smrtnih primerov v Dravski banovini ni ugotovil »strokovnjak – zdravnik«, sploh mogoče reči, da je »število samomorov dejansko naraslo«, ali pa je šlo zgolj za to, da se je o njih več poročalo.²³ Toda v nadaljevanju besedila iste avtorice že naletimo na trditev, da je časopisje »polno poročil in podob o 'večni slovenski žalosti', ki so podpihovali občutek krize in pričali o slovenski podrejenosti in podredljivosti v primerjavi s Hrvati in Srbi«. ²⁴

Tukaj pa se že dotaknemo pojma slovenskega narodnega značaja. Izraz »večna slovenska žalost«, ki ga je Meta Remec uporabila tudi kot del naslova prvega poglavja obravnavane knjige, namiguje na dejstvo, da so Slovenci žalosten narod. Izraz si je sposodila pri pesniku Otonu Župančiču, točneje v njegovem zapisu o v Ameriki živečem slovenskem pisatelju Louisu Adamiču; ta naj bi v tujini ohranil sposobnost za »smeh«, ki naj bi v slovenski literaturi »zbolel« že nekje ob začetku 20. stoletja, potem pa

19 Remec, »Epidemija samomorov?«, 18.

20 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 22. Ivan Smiljanič, »Konkurzi, samomor, žalosten je pogled na trgovsko polje. Gospodarski polom kot vzrok za samomor na Slovenskem pod Avstro-Ogrsko in prvo Jugoslavijo«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 3 (2023): 42.

21 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 22.

22 Ibid., 19.

23 Ibid., 22. Remec, »Epidemija samomorov?«, 19.

24 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 23. Morda je imela avtorica v mislih predvsem čas neposredno po končani vojni? Marko Zajc namreč na podlagi pregledovanja časopisov *Slovenec* in *Jutro* iz obdobja 1918–1941 ugotavlja: »Glede na dosedanje literaturo o problematiki samomora in glede na empirične raziskave digitaliziranega časopisja med obema vojnoma lahko tvegamo ugotovitev, da je ideja Slovencev kot samomorilnega naroda v slovenski (popularni in strokovni) javnosti komaj zaznavna.« – Ibid., 106.

sčasoma povsem »izginil«. ²⁵ Župančičev zapis je zanimiv tudi zaradi drugih misli o slovenskem značaju. Slovencem namreč poleg »večne žalosti« očitata tudi nezdravo zaverovanost vase in posledično nadvse budno čuvanje »pravega slovenstva«. Takole pravi: »Res, v tem budnem stražarstvu vidim jaz nevarnost za našo miselnost, da naj se družijo in spajajo in plode naše ideje po nekakem duševnem incestu, ki nas utegne dovesti v osamelost in ozkosrčnost, da se bomo smatrali kakor Izraelci za izvoljeno ljudstvo, in vse, kar ni prebilo preizkušnje pred stražarji, za nečisto in zavrženo.« Takšno pojmovanje slovenstva je občutil kot »nestrpno«, »megalomansko« in »jalovo«, »daleč od poštene samozavesti, rojeno iz strahopetstva in precenjevanja samega sebe«. ²⁶ Zveni znano?

Ob predstavitvi samopodobe Slovencev med obema vojnama se je Meta Remec naslonila tudi na *Slovenski avtoportret 1918–1991*, delo slovenske publicistke Alenke Puhar iz leta 1992, ki skuša prikazati, kako so Slovenci »emocionalno doživljali svojo narodno skupnost«. Pri tem se poslužuje »fantazijske analize, kakor jo je razvil ameriški psihozgodovinar Lloyd de Mause«, ki je analiziral in interpretiral verbalne in neverbalne komunikacije, »ki signalizirajo kolektivno nezavedno«. ²⁷ Z analizo karikatur, predvsem Hinka Smrekarja in Maksima Gasparija, časopisnih člankov in izjav vidnejših javnih osebnosti iz časa po prvi svetovni vojni, je sestavila »fantazijsko« podobo slovenskega narodnega značaja, ki jo je Meta Remec povzela takole:

Kot ugotavlja Alenka Puhar, je takrat v 'slovenskem samozavedanju prevladal izrazito negativen nabor', zato so sami sebi dodeljevali vlogo žrtve, 'mučeniške dobre duše'. Slovencem naj bi preprosto zmanjkalo bojevitosti in poguma in so namesto boja izbrali umik: tako dejanski, s tem, ko niso niti branili slovenskih ozemelj pred zasedbo, ²⁸ kot simbolni, s samomorom. Namesto med obrambo narodovega ozemlja, ki so ga (večinoma) brez boja predajali severnim in zahodnim sosedom, so 'čmeravi, nebogljani, neodločni in prestrašeni Kranjski Janezi' torej umirali pod lastno roko. Vdanost v usodo naj bi bila tolikšna, da so bili samomori med vojaki, ki so se telesno in duševno iznakaženi vračali s fronte, nekako pričakovani – sploh ob dejstvu, da je bila stopnja samomorilnosti med avstrijskimi vojaki izjemno visoka že v obdobju pred spopadi. ²⁹

25 Oton Župančič, »Adamič in Slovenstvo«, *Ljubljanski zvon* 52, št. 8 (1932): 517.

26 Ibid., 520.

27 Alenka Puhar, *Slovenski avtoportret 1918–1991* (Ljubljana: Nova revija, 1992), 8.

28 Trditev povsem spregleda prizadevanja na tisoče prostovoljcev za severno mejo in upanje, ki so ga vzbujala. Hinko Smrekar se s karikaturjo »Narobe svet« sicer posmehuje zapečarskemu možu, ki se noče več bojevati za slovenske meje (tudi Puhar, *Slovenski avtoportret*, 30), vendar je izdelal tudi karikaturjo »Osvoboditev Koroške«, v kateri je general Maister »predstavljen kot vitez«, ki »bo ravnokar presekal verige, s katerimi je priklenjena personifikacija Koroške, in jo zaščitil pred grozečima zmajem in kačo«. – Damir Globočnik, »Karikature v letih prve svetovne vojne«, *Zgodovinski časopis* 54, št. 4 (2000): 602.

29 Zanimivo bi bilo poznati podatke o samomorih slovenskih vojakov med prvo svetovno vojno in neposredno po njej. Filip Čuček namreč v članku o vojaških samomorih, ki ga navaja Meta Remec, govori le o samomorih avstrijskih vojakov v obdobju pred prvo svetovno vojno. Samomorilnosti, ki naj bi bila v avstrijski vojski res na vrhu, nikakor ne povezuje z narodnim značajem, pač pa jo pripisuje predvsem »surovemu ravnanju nadrejenih z novinci«. – Filip Čuček, »Vojaški samomori v Avstriji od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne (z nekaj slovenskimi primeri)«, *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 3 (2023): 117.

Drugo svetovno vojno naj bi Slovenci pričakali »slabo pripravljeni, z visokimi stopnjami samomorilnosti, s slabo demografsko sliko in živčno razrvani«. ³⁰ Med vojnami in družbenimi pretresi pa naj bi, skladno z ugotovitvami suicidologov, stopnja samomorilnosti začasno padla, saj se v takšnih razmerah »okrepi občutek socialne interakcije, ker obstaja skupni zunanji sovražnik« ³¹ ali, kakor zapiše Ivan Smiljanič, ker »v skrajnih okoliščinah človek ves trud vloži v preživetje, tako da število samomorov tedaj upade«. Ob tem navaja mnenje psihiatra Janka Kostnapfla, da med interniranci v koncentracijskih taboriščih ni bilo veliko samomorov, saj naj bi kljub peklenskim razmeram »vztrajno iskali smisel oziroma pomen svojega življenja in ga zvečine našli«. ³²

Je pa že sam začetek druge svetovne vojne na slovenskih tleh zaznamoval zelo odmeven samomor. Ivan Hribar (1851–1941), znani slovenski politik, ki je bil kot ljubljanski župan v letih 1896–1906 zaslužen za popotresno obnovo Ljubljane, je 18. aprila 1941, razočaran po nagli kapitulaciji kraljeve jugoslovanske vojske in uvedbi italijanske okupacije Ljubljane, zavil v jugoslovansko zastavo skočil v reko Ljubljanico. ³³ Menil je, da ne more več dočakati obnove Jugoslavije, ki jo je kot predsedujoči narodnemu svetu slovesno razglasil leta 1918, zato se je prostovoljno poslovil od življenja. Njegov pogreb, ki ga je vodil škof Rožman, je bil, kakor je zapisal Igor Grdina, »zadnja velika manifestacija slovenske enotnosti pred državljanskim spopadom med drugo svetovno vojno«. ³⁴ Hribarjevo odločitev za smrt je torej slovenska javnost sprejela z razumevanjem. Njegov samomor bi najbrž lahko uvrstili v tisti »spekter mučeništva, samožrtvovanja in herojskega samomora«, katerega korenine segajo v filozofski sistem starogrških stoikov, »ki so ga obravnavali kot vrlino, vendar le tedaj, ko človek pride do spoznanja, da ne more ostati zvest samemu sebi v svetu, v katerem živi«. ³⁵

V obravnavani monografiji pa je predstavljena neka druga vrsta medvojnih samomorov, za katere bi tudi lahko rekli, da so družbeno sprejemljivi ali celo zaželeni. Durkheim bi jih uvrstil v kategorijo altruističnih samomorov, saj so pomenili »dejanje žrtvovanja za kolektivno dobro«. ³⁶ To naj bi bili t. i. herojski samomori, o katerih govori prispevek Ivana Smiljaniča. Mednje je uvrstil tiste, do katerih je prišlo zaradi brezizhodne vojaške situacije, po atentatu na sovražnika, ko beg ni bil mogoč, ob aretaciji ali v zaporu, da bi se izognili mučenju ali celo izdaji tovarišev, samomore zaradi psihičnih težav, skupinske samomore, samomore v partizanskih bolnišnicah, upošteval pa je tudi domnevne samomore, ko ni bilo mogoče točno ugotoviti resnice (v zaporih, na primer, so bili samomori večkrat tudi inscenirani). ³⁷

30 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 24.

31 Remec, »Epidemija samomorov?«, 23–24.

32 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 56.

33 Miran Lola Božič, *Ivan HRIBAR (1851–1941). Obrazi slovenskih pokrajin*, pridobljeno 16. 2. 2026, <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/ivan-hribar/>. Datum prvega vnosa: 24. 2. 2015 | Zadnja sprememba: 30. 12. 2025.

34 Igor Grdina, »Hribar, Ivan«, *E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, pridobljeno 16. 2. 2026, <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/>.

35 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 83.

36 Ibid., 141 (povzetek).

37 Ibid., 57–63.

Ob prebiranju tega prispevka sem skušala obuditi spomin na šestdeseta leta, ko sem obiskovala osnovno šolo in je bil partizanski boj še močno prisoten, pri pouku, v tisku, filmih, pa tudi v zasebnih pogovorih. Z borci se nisem poistovetila, zanimivejši so mi bili tisti podporniki partizanov, ki so delovali v ozadju. Spraševala sem se, kaj bi storila, če bi se znašla v brezizhodni situaciji. Najbolj »elegantno« rešitev so mi ponudili angleški filmi, v katerih so bili agenti odporniških gibanj na evropskih zasedenih ozemljih »opremljeni« s tabletami ciankalija, o katerih sem več izvedela v poznejših letih.³⁸ Kako pa je takrat moja okolica gledala na partizanske samomore? »Slavljenje herojev«, kot pravi Smiljanič, je res temeljilo predvsem na junaških dejanjih za časa življenja,³⁹ pa vendar je spoštovanje šlo tudi tistim, ki so raje storili samomor, kot da bi prišli živi v roke sovražniku. Kakor se spominjam, je odločitev za takšno smrt brez dvoma veljala za junaško. Je bil takrat še močno prisoten spomin na »nepisano pravilo, da se partizan ne sme živ predati«, o katerem naj bi govoril Ivan Matija Maček v razgovoru z Vladimirjem Dedijerjem decembra 1979? Ali pa se mi je tako le zdelo, ker sem si vedno predstavljala, da je za odvzem lastnega življenja treba zbrati prav poseben pogum?⁴⁰ Marsikdo tega ni zmožel, pa čeprav je bilo »odlašanje s samomorom zaradi neodločnosti ali strahu pred smrtjo, ki sta vodila v zajetje«, »med partizani prav tako negativno vrednoteno kot dezerterstvo«. ⁴¹ Vsekakor je bilo med posthumnimi prejemniki najvišjega priznanja za junaško dejanje – naziva narodnega heroja, kar nekaj takšnih, ki so se sami odločili za končanje življenja, kar kaže na to, da jugoslovanska oblast ni imela posebnih zadržkov do samomora. Od 175 slovenskih narodnih herojev naj bi jih po uradnih statistikah 17 nedvomno ali domnevno storilo samomor.⁴²

Sčasoma pa se je odnos do partizanskega samomora nekoliko spremenil. Je bil kriv strah zaradi naraščajoče stopnje samomorilnosti med Slovenci? Mogoče pa je bil vzrok v tem, da se je sčasoma že malo bolj kritično obravnavala slovenska medvojna zgodovina? Vsekakor je zanimiv primer »afere« iz osemdesetih let, ki jo je predstavil Smiljanič. Televizija Ljubljana je leta 1981 posnela in predvajala serijo »Manj strašna noč«, nastalo na podlagi knjige partizanskega zdravnika Aleksandra Gale.⁴³ Obravnavala je dogajanje v notranjskih gozdovih poleti 1942, med veliko italijansko ofenzivo, ko so najtežje ranjence iz partizanske bolnišnice Ogenjca pod varstvom dvajsetletne bolničarke Marije Čepon – Mimice preselili v bližnjo kraško jamo; odgovorni zdravnik Aleksander Gala je z drugimi ranjenci ostal v bolnišnici. Eden od nekdanjih bolnikov naj bi lokacijo izdal Italijanom, ki so 31. julija napadli jamo. Po neuspelem poskusu upora je bolničarka, v skladu s predhodnim dogovorom z ranjenci, streljala

38 Leo Marks and Harper Collins, *Between Silk and Cyanide: A Codemaker's War, 1941–1945* (London: Harper Collins, 1998). Clare Campbell, »The WW« Escape Lines Memorial Society, Registered Charity No. 1148116, »Dentist to the SOE, October 24, 2020, pridobljeno 16. 2. 2026, <https://ww2escapelines.co.uk/article/dentist-to-the-soe/>.

39 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 94–95.

40 Podobno je razmišljal tudi literarni zgodovinar Matjaž Kmecl, ki je ob dolgi vrsti slovenskih samomorilcev sicer čutil »grozo, pa tudi nekaj zgroženega ponosa. Ti samomorilci so po njegovem strašni dokaz notranje moči majhnega telesa.« – Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 127.

41 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 75.

42 Ibid., 89–90.

43 Ibid., 95.

najprej nanje, na koncu pa je ustrelila še sebe. Trem preživelim so Italijani prizanesli in pozneje so lahko pojasnili, kaj se je zgodilo. Leta 2000 je bila partizanska bolnišnica Ogenjca razglašena za kulturni spomenik, spominske slovesnosti pa tam še vedno potekajo.⁴⁴ Serija v osrednjem tisku ni bila dobro sprejeta, očitanih ji je bilo veliko formalnih šibkosti. Mnenja gledalcev pa so bila razdeljena. Vnela se je precej »burna polemika«, tudi o pogledih na ta zgodovinski dogodek. Nekateri so se spraševali o odgovornosti tedaj že pokojnega zdravnika, pa tudi o tem, ali je bolničarka z usmrčitvami bolnikov prekršila temeljno zdravniško poslanstvo, »šlo je torej za razčiščenje, kdo je bil v tej zgodbi strahopetec in kdo junak«.⁴⁵

Kakšno pa je bilo stanje samomorov v Sloveniji **po drugi svetovni vojni** in kako so se nove oblasti odzivale nanje? Število samomorov, ki je med vojno upadlo, se je potem počasi večalo, vendar v prvi polovici šestdesetih let še ni bilo bistveno večje od tistega pred vojno (v letu 1937 je količnik znašal nekaj manj kot 2, v prvi polovici šestdesetih let pa 26,2). Pozneje je količnik naraščal in leta 1980 že dosegel število 34.⁴⁶ V evropskem merilu pa se je Slovenija po statističnih podatkih uvrščala zelo visoko. Močno je izstopala tudi v razmerju do drugih jugoslovanskih republik, če upoštevamo, da je bil po nekaterih podatkih povprečni koeficient samomora za vso državo 14,6.⁴⁷ Ni pa se toliko razlikovala od drugih srednjeevropskih držav, kjer je bilo tudi opaziti razliko med industrijsko bolj in manj razvitimi predeli: na Češkoslovaškem je bilo namreč število samomorov znatno višje v bolj industrializirani in razvitejši Češki kot v manj razviti Slovaški.⁴⁸

Naraščajoče število samomorov je bilo za slovenske oblasti veliko razočaranje. Obup nad življenjem naj bi izražal neuspešnost novega družbenega reda in sčasoma postal politično vprašanje. Prišlo je do spopada med staro generacijo komunistov, ki so samomor pogosto videli kot simbolni »napad na vrednote, za katere so se nekoč borili in žrtvovali«, in mlajšimi, med katerimi se je širilo nezadovoljstvo s sistemom, ki ni prinesel obljubljenе brezrazredne družbe, pač pa omejevanje osebne svobode.⁴⁹ Samomor ni bil več razumljen le kot osebna odločitev posameznika, temveč tudi »kot simptom globljih družbenih težav«.⁵⁰

O zgoraj naštetih, pa tudi še o mnogih drugih vprašanih spregovori večplastna študija Marka Zajca. Usmerjena je predvsem na obdobje od šestdesetih do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko se je v slovenskih strokovnih, političnih in kulturnih krogih pogosto razpravljalo o samomoru kot tragičnem družbenem problemu, v razpravah pa je bilo mogoče zaslediti oznako Slovencev kot samomorilnega naroda in idejo o samomoru kot nekakšni kolektivni narodni bolezni. Samomor je torej postal nekakšna prispejba slovenskega narodnega značaja. Kaj pa se zgodi, ko nek pojav

44 Občina Loški potok, *Partizanska bolnišnica Ogenjca*, pridobljeno 17. 2. 2026, <https://www.loski-potok.si/objava/816319>.

45 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 95–96.

46 Ibid., 26.

47 Več o tem v Remec, »Epidemija samomorov?«, 25.

48 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 29.

49 Ibid., 32, 34.

50 Ibid., 24.

postane metafora, je Zajc obrazložil na osnovi dela ameriške pisateljice in kulturne kritičarke Susan Sontag (1933–2004) iz leta 1978 z naslovom *Bolezen kot metafora*. Ob raziskovanju, kako se družba spopada z boleznimi, je avtorica ugotovila, da so nekatere bolezni, predvsem rak in tuberkuloza, »pogosto obremenjene z metaforičnimi pomeni, ki presegajo njihovo medicinsko realnost« in se uporabljajo »kot metafora za moralno, psihološko in politično stanje, kar pogosto vodi do stigmatizacije bolnikov«. ⁵¹

Teza Susan Sontag o bolezni kot metafori je Zajcu služila kot izhodišče za boljše razumevanje dojemanja samomora v socialistični Sloveniji. Posebno pozornost je posvetil samomorom mladih, ki so v obdobju 1965–1971 znatno vplivali na uveljavitev teorije o samomoru kot nacionalnem problemu. Vzbudili so namreč posebno pozornost javnosti, tudi zato, ker so bili med žrtvami otroci pomembnih kulturnih in političnih osebnosti. Dodatno zanimanje sta povzročila še dokumentarni film režiserja Maka Sajka *Samomorivci, pozor!* iz leta 1967 in senzacionalistično pisanje rumenega tiska o »klubu samomorilcev« v Ljubljani; o slednjem so poročali tudi tuji časopisi, kar je slovenske oblasti še dodatno vznemirilo, in samomor je, kakor pravi Zajc, postal »politični problem«. ⁵²

Pri tej temi se bom malce zadržala, predvsem zaradi njene nenavadnosti, deloma pa tudi zato, ker je »klub samomorilcev« nekoč močno vznemiril mojo mladostno domišljijo. A o tem malo kasneje, najprej se ozrimo na ukrepe tedanje oblasti. Služba državne varnosti oziroma njena predhodnica Uprava državne varnosti je seveda pokazala zanimanje za širjenje »nezdravih« zahodnih vplivov med slovensko mladino, od mode, glasbe, hipijevskega gibanja, prekomernega uživanja alkohola in drog ter skrivnih klubov do ustanavljanja avantgardnih umetniških skupin in širjenja nihilistične filozofije. V letih 1968–1969 pa je slovenska policija ⁵³ vodila preiskavo (zaradi zlorabe drog pri nekaterih žrtvah samomorov jo je poimenovala »Hašiš«), ki naj bi ugotovila, ali so bili samomori kakorkoli povezani. ⁵⁴ Osrednjo pozornost so preiskovalci namenili sinovom treh znanih slovenskih osebnosti, ki naj bi k samomoru spodbudili še druge mladostnike. Aleš Kermavner (1946–1966), sin pravnika, zgodovinarja in publicista Dušana Kermavnerja, je bil študent filozofije na ljubljanski filozofski fakulteti, pesnik in družbenokritični mislec. Po njegovi smrti so Aleševi kolegi z univerze izdali knjigo njegovih pesmi in objavljali njegove črtice. Po mnenju kriminalistov naj bi tako ustvarili »mit o junaku«, ki je »s svojo filozofijo o popolnem nesmislu uvidel, da ne more

51 Ibid., 104.

52 Ibid., 107.

53 Kakor pravi Ljuba Dornik Šubelj, je Služba državne varnosti po t. i. brionskem plenumu jugoslovanskega partijskega vodstva in odstitvi Aleksandra Rankovića v letu 1966 imela preveč »opravka sama s seboj«, zato so se s problematiko mladih samomorilcev ukvarjali organi javne varnosti. – Ljuba Dornik Šubelj, »Aleš Kermauner, sin Dušana Kermavnerja v dokumentih Arhiva Republike Slovenije,« v: *Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja 1903–1975. Med politiko in zgodovino*, ur. Jurij Perovšek in Aleksander Žižek (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2005), 84.

54 Več o preiskavi, posameznih žrtvah, poročanju medijev in o dogajanju v šestdesetih letih, ko so se med slovensko mladino širili zahodni kulturni vplivi v: Meta Remec, »Traitors, Cowards, Martyrs, Heroes: Youth Suicide as a Socio-Historical Phenomenon in the 1960s Slovenia,« *Studia Historica Slovenica* 23, št. 1 (2023): 203–38. Dornik Šubelj, »Aleš Kermauner.«

spreobrniti sveta[,] in je zato napravil samomor«. ⁵⁵ Borivoj Dedijer (1945–1966), sin zgodovinarja, publicista in politika Vladimirja Dedijerja, je prav tako študiral filozofijo. Prijatelj Vladimir Gajšek ⁵⁶ ga je predstavil kot deloholičnega, asketskega mladeniča kritičnega duha, nekakšnega »prostovoljnega aktivista dobrote« in »pravne države«, ki je samega sebe sicer smatral za anarhista. Pri njem ni opazil nobenih samomorilnih nagnjenj, zato nikakor ni verjel, da je namerno padel s pečine v bohinjski Stari Fužini, še posebej, ker naj bi mu Borivojev oče povedal, da so mu sina »umorili likvidatorji«. ⁵⁷ Svit Brejc (1947–1968), sin književnika, esejista in kritika Jožeta Javorška (prvotno Brejca, po izpustitvi iz zapora leta 1952 je prevzel materin priimek), študent primerjalne književnosti, je organiziral »majhno skupino, imenovano Slovenska nacionalna stranka, ki naj bi se po mnenju oblasti zavzemala za razpad Jugoslavije in samostojno Slovenijo«. ⁵⁸ Neuspeh teh idej naj bi bil po mnenju preiskovalcev, ki so mu poleg ilegalnega političnega delovanja očitali tudi zlorabo drog, kraje in vandalizem, vzrok njegovega samomora. ⁵⁹ Očetje vseh treh so bili znani intelektualci, ki so sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju in »podpirali socialistično ureditev, vendar so bili zaradi nekonformističnih stališč postavljeni na stranski tir in so imeli težave pri ponovni vključitvi v kulturno-politično elito«. ⁶⁰ Preiskava obstoja kluba samomorilcev ni potrdila, čeprav so žrtve spadale »v isti avantgardni kulturni krog« in naj bi jih večinoma družila tudi uporaba drog. ⁶¹ Šlo naj bi za osamljena zasebna dejanja propadlih posameznikov, ki jih je socialistična družba že odrinila na obrobje. Ugotovitev, da so se za smrt odločili »iz osebne poraženosti ali celo zdolgočasenosti«, je bila za režim vsekakor sprejemljivejša, kot pa če bi šlo za upor proti obstoječemu družbenemu redu v slogu Jana Palacha v Pragi. ⁶²

S tem pa zgodba ni bila končana. V dokumentih preiskave sta bila, kakor pravi Ljuba Dornik Šubelj, posebej izpostavljena dva intelektualca, ki naj bi negativno vplivala na slovensko mladino, literat Ivan Mrak in tedanji profesor svetovne književnosti Dušan Pirjevec. Pri obtoževanju slednjega naj bi bil še posebej dejaven prav Javoršek,

55 Dornik Šubelj, »Aleš Kermavner«, 84. Svoja občutja je Aleš Kermavner slikovito izrazil v pesmi o samomoru kot edinem sredstvu, ki »nikdar ne zataji«. Med drugim pravi: »Brez samomora ne boste srečni v življenju! Zato ne pomišljajte! Nabavite si vrvi 'hrepenenje' in vaših muk bo konec!« – Meta Remec, »Zakaj so tako nesrečni?« Slovenci in samomor v 60. letih 20. stoletja, »Raziskovalni kotiček«, pridobljeno 18. 2. 2026, <https://sistory.github.io/koticcek/exhibition04.html>.

56 Vladimir Gajšek, književnik, publicist, kritik, prevajalec in slikar, rojen leta 1946. Po študiju primerjalne književnosti in filozofije na Filozofski fakulteti v Ljubljani je bil med uredniki različnih literarnih revij, med drugim *Tribune*, *Katedre* in *Dialogov*. Je član slovenskega PEN in živi kot samostojni pisatelj v Ljubljani. – Vladimir Gajšek, *Locutio*, *prva slovenska on-line literarna revija*, pridobljeno 18. 2. 2026, <https://www.locutio.si/avtorji.php?ID=69>.

57 Vladimir Gajšek, *Boro Dedijer – nepojasnen umor, prikazan kot samomor. Pričevanjsko o smrti v nepojasnenih okoliščinah*, 7. 8. 2019, pridobljeno <https://gajsekvladimir.wordpress.com/2019/08/07/v-spomin-na-borivoja-dedijera/> (4. 2. 2026). Zapis o tem, da je Vladimir Dedijer verjel, da so mu sina umorili pripadniki slovenske policije, lahko najdemo tudi v angleški Wikipediji (v slovenski in srbski tega zapisa ni) pod geslom Vladimir Dedijer (https://en.wikipedia.org/wiki/Vladimir_Dedijer, pridobljeno 18. 2. 2026) in na spletni strani <https://www.findagrave.com/memorial/181985067/borivoj-dedijer> (pridobljeno 18. 2. 2026).

58 Zajc, Smiljanić in Remec, *Samomor*, 112.

59 Remec, »Traitors, Cowards, Martyrs,« 226.

60 Zajc, Smiljanić in Remec, *Samomor*, 108.

61 Ibid., 108.

62 Remec, »Zakaj so tako nesrečni?«

Pirjevčev sopotnik iz partizanskih in prvih povojnih let.⁶³ Na temo kluba samomorilcev je pesnik in dramatik Matej Bor napisal igro *Šola noči*, mračno dramo o karizmatičnem mentorju Ahrimanu,⁶⁴ ki je okrog sebe zbiral mlade ljudi in jih s pomočjo nihilističnih idej ter LSD-ja napeljeval k samomoru. Igro, ki je bila leta 1972 predvajana na ljubljanski televiziji, sem si ogledala povsem slučajno, nekega poznega večera, ko sem iskala kakšno zanimivo televizijsko vsebino. Na najstnico, ki so jo vznemirjali »tajni krožki«, je »samomorilska šola« naredila močan vtis. Šele pozneje sem izvedela, da je slovenska javnost zaradi njegovih napačno razumljenih predavanj o nihilizmu evropske metafizike v liku Ahrimana prepoznala Dušana Pirjevca.⁶⁵ Ta je bil »pogosto ožigosan kot nihilist, med drugim pa tudi obdolžen, da kot univ. prof. (njegova predavanja po 1964 je obiskovalo tudi po več sto slušateljev) kviri mladino in jo celo zavaja v samomor.«⁶⁶ V zadnjem času pa sem naletela še na neko zanimivost, povezano z Borovo igro. V predstavitvi dokumentarnega filma *Rob je tam*, ki ga je oktobra 2023, ob 30-letnici smrti Mateja Bora, predvajala RTV Slovenija, najdemo tudi tale zapis: »V drami *Šola noči* pa je [Bor] opozoril na 'klub samomorilcev', smrtonosno igro mladih slovenskih intelektualcev pod vplivom nihilizma. Pokazal je na mehčanje uporne mlade generacije z LSD-jem, ki ga je CIA najprej razširila v ZDA in pozneje izvozila v Evropo.«⁶⁷

Borova *Šola noči* pa ni bila edini odziv na samomore mladih. Med slovenskimi intelektualci se je razplamtela burna javna polemika, ki je vodila v vrsto literarno-političnih in osebnih sporov. V njej sta sodelovala tudi Svitov oče Jože Javoršek in Alešev brat Taras Kermauner (1930–2008), vidni slovenski pisatelj, kritik in dramaturg. Zavzela sta diametralno nasprotni stališči. Po Kermaunerjevih besedah se je njegov brat Aleš želel že leta 1965 zažgati pred ljubljansko filozofsko fakulteto, s poznejšim resničnim samomorom pa naj bi storil »zavestno religiozno filozofsko dejanje izjemne moči«. Po njegovem mnenju so tedanji samomori mladostnikov »s svojo skrajno gesto zaznamovali vrh dehumanizacije kot resnico stalinizma in z edinim absolutnim dejanjem, ki je človeku omogočeno, dosegli bit v niču, v izničenju.«⁶⁸ Javoršek (1920–1990) pa se

63 Dornik Šubelj, »Aleš Kermavner,« 85.

64 Poimenovanje po Ahrimanu, zlem duhu iz zgodnje iranske religije, zaratustrovstva in zurvanizma, gotovo ni bilo naključno izbrano.

65 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 114.

66 Martin Brečelj, *Pirjavec Dušan, Slovenska biografija*, pridobljeno 20. 2. 2026, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi941730/>.

67 »Rob je tam,« *Novosti, Televizija Slovenija*, 2. 10. 2023, pridobljeno 20. 2. 2026, <https://www.rtvlo.si/tv/novosti/rob-je-tam/683379>. Morda je bil mišljen MK ULTRA, nezakonit program za raziskave uma, ki ga je ameriška Centralna obveščevalna agencija (CIA) izvajala med letoma 1953 in 1964. CIA je opravljala poskuse z visokimi odmerki LSD-ja in drugih drog, s hipnozo in senzorično deprivacijo na osebah, ki pogosto niso vedele, da so del prikritega testa. Cilj poskusov je bil najti način za izbris spomina in nato uveljavitev nadzora nad umom kot orodjem boja v hladni vojni. (Nick Tabor, *MK-ULTRA. CIA mind control program*, pridobljeno 20. 2. 2026, <https://www.britannica.com/topic/MK-ULTRA>). Poskuse z LSD-jem naj bi sprva izvajali na zapornikih in takšnih, ki testa niso mogli odkloniti, pozneje pa naj bi pod pretvezo zabave zvalili ljudi v posebne prostore, ki so bili opremljeni z dvojnimi ogledali in zvočniki, jim v pijačo podtaknili LSD, nato pa si privoščili ogled pestrih učinkov na teh ljudeh, da bi raziskali njihov odziv na radikalne spremembe v zavesti. – Žiga Kafol, »Vloga psihedelčnih substanc v arhaičnih in modernih družbah« (diplomsko delo, Ljubljana: FDV, 2007), 46.

68 Taras Kermauner, *Med prijatelji, med sovražniki* (Murska Sobota: Pomurska založba, 1986), 144. Cit po: Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 121.

je odločil za povsem intimen pristop. Knjigo z naslovom *Kako je mogoče*, ki jo je napisal leta 1969, je zasnoval kot dialog z mrtvim sinom. V njej izraža globoko žalost, hkrati pa kot pripadnik partizanske generacije nikakor ne more razumeti, zakaj se nekateri mladi raje odločijo za smrt, kot da bi izkoristili svoje ustvarjalne sposobnosti v ugodnih okoliščinah, ki so jih priborili njihovi predhodniki. Odgovor je deloma našel v značajskih lastnostih Slovenca, ki naj bi bil »še vedno pohleven, vase zagledan, utišán, neustvarjalen in hlapčevski«. Raje kot da bi »zavihali rokave«, naj bi Slovenci storili samomor ali pa zapustili domovino.⁶⁹ S tem naj bi, kot ugotavlja Zajc, »svojo osebno izgubo umestil v okvir slovenskega kulturno [-]političnega položaja«⁷⁰ in tako bistveno pripomogel k širjenju »metafore o Slovencih kot samomorilskem narodu«.⁷¹ Za razliko od Susan Sontag, ki je svarila pred uporabo metafor o bolezni, si je Javoršek bolečo izgubo sina skušal »razložiti z globljimi narodno-političnimi in filozofskimi razlogi« in »s pisanjem o samomoru kot specifično slovenskem problemu poskušal spodbuditi občutek nacionalne sramote«. Spremembe bi bile po njegovem mnenju mogoče le, če bi »Slovenci odprli oči in sprejeli nase to sramoto«, medtem ko je po mnenju Sontag prav »sramota del problema« in »je tista, ki spodbuja stigmatizacijo in ovira rešitve«.⁷²

S političnega vidika pa je zelo zanimiv pogled, kako sta metaforo slovenskega samomora uporabljala Javoršek, »privrženec jugoslovanskega socializma«, a hkrati pripadnik partizanske generacije, »ki je bila ponosna, da je ustvarila Slovenijo kot državo, pa čeprav v okviru jugoslovanske federacije«, in dvajset let mlajši pesnik, esejist, publicist in prevajalec Niko Grafenauer, sodelavec in urednik *Nove revije*, ki je odigrala pomembno vlogo pri osamosvajanju Slovenije.⁷³ Za Javorška naj bi bili samomori zgolj eden od neželenih pojavov, ki skupaj z vplivi malomeščanstva, Katoliške cerkve, habsburške tradicije ter nekaterimi filozofskimi in umetnostnimi tokovi kazijo sicer »dobro zastavljen socialistični projekt«. Grafenauer je, nasprotno, videl njihov vzrok v hladni in odtujeni socialistični družbi, ki zatira individualne interese posameznikov in jim onemogoča, da bi našli in uresničili smisel življenja.⁷⁴ Med obema sicer povsem drugače mislečima intelektualcema pa je Zajc našel tudi nekaj zanimivih skupnih točk. Oba kažeta odpor do Katoliške cerkve, oba bi lahko označili kot nekakšna slovenska nacionalista in oba ob zgražanju nad nizko rodnostjo izražata patriarhalne nazore, Javoršek z napadanjem kontracepcije in splava, Grafenauer s kritiziranjem polne zaposlenosti (najbrž ni prav dosti verjetno, da je mislil na zaposlenost moških) in posledično pomanjkljive družinske vzgoje.⁷⁵ Pojem samomora v slovenski javnosti

69 Zajc, Smiljanić in Remec, *Samomor*, 112.

70 Ibid., 104. Pirjevčev pogovor s Svitom Brejcem nekaj dni pred njegovo smrtjo je Javoršek opisal v knjigi *Nevarna razmerja* iz leta 1979. V njej je tudi priznal, da je po sinovi smrti »nedokazano obdolžil Pirjevca, da je moralno odgovoren za samomor njegovega sina in drugih mladih ljudi«. – Zajc, Smiljanić in Remec, *Samomor*, 115.

71 Ibid., 111.

72 Ibid., 127–28.

73 Zajčeva analiza temelji na Javorškovi knjigi *Kako je mogoče* in Grafenauerjevem članku »Oblike slovenskega samomora«, objavljenem v 57. številki *Nove revije* leta 1987.

74 Ibid., 128.

75 Ibid., 129–30.

je, pravi Zajc, »prerasel iz označevalca grozljivega družbenega fenomena v metaforo, ki jo lahko razumemo tudi kot 'prazno posodo' za različne kulturne in družbenopolitične agende«. ⁷⁶

V osemdesetih letih so samomor kot »pomemben družbeni patološki pojav« proučevali tudi predstavniki različnih naravoslovnih in družboslovnih znanstvenih smeri, ⁷⁷ ki so se leta 1982 zbrali na interdisciplinarnem posvetu *Samomor in Slovenci*. Organizirala ga je Slovenska akademija znanosti in umetnosti, vodil pa njen tedanji predsednik Lev Milčinski. Dejstvo, da je bil količnik samomora v Sloveniji znatno višji kot na drugih območjih države, jih je spodbudilo tudi k razmišljanju o slovenskem narodnem značaju. Milčinski ga je opredelil kot »tisto trajno bazično razpoloženje, ki je skupno večini pripadnikov nekega naroda in ki (v glavnem po izvenzavestnih poteh) vpliva (poleg drugih bolj očitnih dejavnikov) na oblikovanje vrednostnega sistema ljudi, prek tega pa tudi na njihov pogled na svet, medosebne odnose itd.« To razpoloženje naj bi se spreminjalo zelo počasi (ali pa sploh ne), saj naj bi bilo povezano z rasnimi posebnostmi večjega dela populacije in s prenašanjem zakoreninjenih vzorcev iz roda v rod. ⁷⁸ V zadnjem poglavju druge izdaje knjige *Samomor in Slovenci* je Milčinski nanizal raznolika razmišljanja slovenskih znanstvenikov o narodnem značaju, od filozofa Božidarja Debenjaka in sociologa Marka Kerševana do dveh literarnih zgodovinarjev, Borisa Paternuja in Antona Slodnjaka. ⁷⁹ Posebno pozornost je namenil razmišljanju filozofa, psihologa in teologa Antona Trstenjaka (1906–1996), tudi v drugi Jugoslaviji zelo cenjenega misleca. Objavil je dokaj dolg citat iz njegovega prispevka, z naslovom *Okvirne dileme v etiologiji samomora. Samomor in Slovenci*, ⁸⁰ v katerem obravnava »tragiko« Slovenca kot »vzornega otroka«. Trstenjakova teza se je zdelala tudi meni tako zanimiva (in še danes aktualna), da citat v celoti navajam:

'Vzoren otrok' živi v večnem strahu pred iztirjenjem in frustracijo, da ne bi razočaral pričakanj svoje okolice, ki nanj veliko stavi, ga hvali kot vzornega, discipliniranega, da mora biti zmeraj 'prvi' in najboljši med enakimi. Usodna posledica zanj je v tem, da ne zna prenesti nobenega neuspeha; v tem vidi najhujše zlo. Zato je v nevarnosti, da ga bo v življenju že prvi neuspeh iztiril, napravil malodušnega in spravil na rob obupa. To ne velja samo za življenje v domači družini in v šoli, marveč tudi v poklicu, službi, v odnosu do drugega spola (ljubezen, zakonsko življenje itd.), v družbi sploh. Povprečen otrok je glede tega precej na boljšem: zgodaj se navadi premagovati neuspehe in poraze, zmeraj zna 'priplavati na površje', malodušnosti in obupa zlepa ne pozna. Odtod tudi znan pojav: Pogosto napravi samomor prav 'vzoren otrok' iz 'vzorne družine'; ljudje se temu ne morejo prečuditi, razumeli pa bi to šele v tej luči.

⁷⁶ Ibid., 130.

⁷⁷ Prispevki vseh sodelujočih so v celoti objavljeni v prvi izdaji knjige (zbornika) z naslovom *Samomor in Slovenci* iz leta 1983, ki sta jo uredila Lev Milčinski in Jana Borštnar. Druga, predelana in dopolnjena izdaja knjige z enakim naslovom, ki jo v tem prispevku vedno navajam, pa je avtorsko delo Leva Milčinskega in je izšla leta 1985.

⁷⁸ Milčinski, *Samomor in Slovenci*, 220.

⁷⁹ Ibid., 221–22. Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 117–18.

⁸⁰ Anton Trstenjak, »Okvirne dileme v etiologiji samomora,« v: *Samomor in Slovenci* (Ljubljana: SAZU, 1983), 251–58.

Nadaljuje s situacijo na širšem prizorišču:

V družbi narodov (ljudstev) nam psihologija predstavlja Slovence nehote kot tip 'vzornega otroka.' To se pravi: Slovenci smo tisoč let živeli v 'notranje avstrijskih deželah', rasli vzporedno z njihovo civilizacijo in se tako navzeli 'discipline življenja in mišljenja.' Spadamo med najbolj disciplinirane in vestne narode [...] Toda prav zato je Slovenec tudi 'ozek in plah', v nenehnem strahu pred iztirjenjem, porazov ne zna prav prenašati, grize se z očitki za malenkosti, navdaja ga občutek manjvrednosti in tiho leze v depresijo, tako da se kmalu znajde v mejni situaciji, ko ne vidi več rešitve, razen v usodni odločitvi, da napravi konec. Tip perfekcionista je zmeraj nevaren sebi, ne drugim.⁸¹

Drugi Jugoslovani naj bi bili po Trstenjakovem mnenju povsem drugačni, »bolj napadalni navzven«, zato naj bi položili roko prej na drugega kot na sebe, kar dokazujejo tudi statistični podatki.⁸²

Tudi med prebivalci drugih jugoslovanskih republik so krožili določeni stereotipi o Slovencih. Bili naj bi hladni, vase zaprti in pretirano racionalni, zaverovani predvsem v delo, urejenost in »v svojo domnevno večvrednost in kultiviranost«,⁸³ v skupni državi naj »ne bi videli domovine, temveč nahajališče surovin, v svojih državljanih pa ne bratov, temveč poceni delovno silo«. S svojo »(samo)destruktivnostjo« naj bi »nazadnje sanje o bratstvu in enotnosti uničili tudi vsem drugim«. ⁸⁴

Leto 1991 je Slovincem prineslo **uresničitev dolgotrajne in željno pričakovane samostojnosti**, količnik samomora pa je v devetdesetih letih še vedno – tako kot leta 1980 – vztrajal pri številu 34 samomorov na 100.000 prebivalcev.⁸⁵ Pokazalo se je, da Jugoslavija očitno ni bila kriva za visoko stopnjo samomorov, in ponovno je oživelo zanimanje za slovenski narodni značaj. Meta Remec se je tudi tokrat poslužila *Slovenskega avtoportreta* Alenke Puhar, pa tudi ugotovitev psihologa Janeka Muska in že omenjenega Antona Trstenjaka. V *Slovenskem avtoportretu* lahko preberemo, da Slovenci niso bili naklonjeni možatim politikom, kar ponazori z opisom objavljenih fotografij kandidatov za predsednika Predsedstva Republike Slovenije⁸⁶ Jožeta Pučnika in Milana Kučana v sobotni prilogi *Dela* 14. aprila 1990. Prvi je bil »ujet v široko razkoračene noge, silaško nasprotje svojega tekmeca, ki je kot spodoben in priden fantič nastopal z uglajeno prekrizanimi nogami, decentno skritega mednožja«. ⁸⁷ Trdo moško nastopanje naj bi vzbujalo tesnobne občutke. »Iz anket javnega mnenja[,] posvečenih priljubljenosti posameznih politikov, iz zapisanih in narisanih komentarjev in podobnega materiala, ki omogoča fantazijsko analizo«, naj bi bilo »mogoče razbrati silovit

81 Milčinski, *Samomor in Slovenci*, 223.

82 Ibid., 224.

83 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 32.

84 Ibid., 33.

85 Remec, »Epidemija samomorov?«, 24.

86 Volitve so bile aprila 1990. Z ustavo decembra 1991 je bil ta kolektivni organ ukinjen in zamenjan z individualnim položajem predsednika republike, na katerega je bil Kučan nato neposredno izvoljen.

87 Puhar, *Slovenski avtoportret*, 153.

odpor do mož, ki po svojem značaju ali funkciji personificirajo trdi, moški, militantni element«. Te »značilnosti« naj bi spremljale »slovensko politično življenje vse prvo leto po volitvah« in naj bi se znova kristalizirale »ob primeru slovenske vojske in Janeza Janše«. ⁸⁸

Musek, ki sem mu zaradi nekoliko neobičajnih, a zelo zanimivih ugotovitev, posvetila nekaj več pozornosti, je bil kritičen do teorij o narodnem značaju, ki naj bi bile pogosto »mnogoznačne do neuporabnosti«, nemalokrat pa naj bi odražale tudi raziskovalčeve hipoteze in predsodke. Priznaval pa je, da obstajajo tako med posamezniki kot med skupinami osebne razlike, ki jih je mogoče ugotavljati z raziskavami, temelječimi na neposrednem izkustvu, opazovanju in zbiranju konkretnih podatkov. Empirične raziskave naj bi nedvomno pokazale, »da so le nekatere stereotipne predstave o narodnostnih potezah utemeljene, mnoge pa so napačne in zgrešene«. ⁸⁹ Kar se Slovencev tiče, navaja »tri pomembne in široko sprejete osebne narodnostne avtostereotipe«: 1) da so Slovenci povprečno bolj introvertni od drugih narodov in bolj nagnjeni k depresivnosti, 2) da so dokaj »storilnostno naravnani, marljivi in disciplinirani«, 3) da sodijo »med neagresivne, ponižne in premalo samozavestne narode«, da so torej »hlapčevski narod«. Z najrazličnejšimi analizami, tudi s primerjavo podatkov o psiholoških lastnostih drugih narodov, je potrdil precejšnjo utemeljenost prvega avtostereotipa, o drugem naj »na podlagi temeljnih dimenzij osebnosti ne bi mogli veliko povedati«, tretji avtostereotip pa je odločno zavrnil. Nasprotno, Slovenci naj bi imeli visoko stopnjo agresivnosti, maskulinega obnašanja, dominantnosti, uporništv, brezobzirnosti, odpora proti avtoritetam, dogmatizma, težnje po neodvisnosti in avanturizmu, kar pa naj ne bi pomenilo, da so v teh lastnostih »v mednarodnem nadpovprečju«. Slovenci po njegovem mnenju nikakor niso hlapčevski narod, saj se ne prestopajo pritožujejo, tisti, ki so »dejansko podredljivi in poslušni«, pa se ne pritožujejo, če so »potisnjeni v podrejeno vlogo«. »Avtostereotip o podrejenosti in hlapčevanju« naj bi bil »naravna reakcija na frustrirano težnjo po uveljavljanju«, ki je majhnemu narodu težko dosegljivo. ⁹⁰ Slovenci naj bi bili torej »v povprečju več kot dovolj agresivni, željni neodvisnosti, uveljavitve in potrditve, vendar se ta težnja morda prikrije v introvertni zadržanosti na eni strani, po drugi strani pa se troši v egoizmu in pomanjkanju čuta za sodelovanje«. Kombinacija agresivnosti in introvertnosti naj bi bila tudi ustrezna podlaga za visoko stopnjo navznoter obrnjene agresivnosti in s tem za visoko stopnjo samomorilnosti. ⁹¹

Sicer naj bi bilo v tem času mogoče veliko slišati o ogroženosti majhnega slovenskega naroda zaradi nizke rodnosti, splavov in samomorov. Anton Trstenjak naj bi na primer zapisal, da »Slovenci iz svoje 'pomladi' niso izšli prerajeni, temveč očitno 'one-mogli, depresivni in pesimistični', kot bi jih prelomno leto 1991 bolj izčrpalo, kot pa

88 Ibid., 154. Primerjaj z Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 48.

89 Janek Musek, *Psihološki portret Slovencev* (Ljubljana: znanstveno in publicistično središče, 1994), 25–26.

90 Ibid., 75–77.

91 Ibid., 74.

jim dajalo novega zagona.«⁹² Slovenska visoka samomorilnost se je, kot pravi Remec, »po osamosvojitvi znova aktualizirala kot dokaz nacionalne krize, neuresničenih pričakovanj in kolektivne deziluzije« in se še enkrat »izkazala za mnogo več kot le statistični problem – spet je bila dojeta za ogledalo časa, simbol vrednostnega vakuuma ali ideološke razklanosti.«⁹³

In če se ob koncu tega »sprehoda« po slovenskem samomoru skozi zgodovinska obdobja ponovno ozremo na Durkheima, lahko poenostavljeno rečemo, da so samomori na Slovenskem v obdobju pred prvo svetovno vojno izhajali predvsem iz egoističnih (osebnih) razlogov, po njej bi vsaj nekatere izmed njih lahko uvrstili med anomične ali fatalistične, med drugo svetovno vojno pa lahko govorimo tudi o samomorih iz altruizma. Ločnice med njimi večinoma ni mogoče potegniti, saj so vzroki samomorov le malokrat očitni. Vsekakor lahko le pritrdimo avtorjem obravnavane monografije, ki so v povzetku zapisali, da naj bi bil samomor »točka, kjer se srečujejo osebna stiska in kolektivna zgodovina, tišina in politični govor, molk in manipulacija.«⁹⁴

Gre za izjemno zanimivo in vsebinsko raznoliko knjigo, v kateri vsakdo lahko »najde nekaj zase«! Toplo priporočam v branje, tudi »nezgodovinarjem«.

Viri in literatura

Literatura

- Čuček, Filip. »Vojaški samomori v Avstriji od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne (z nekaj slovenskimi primeri).« *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 3 (2023): 117–34.
- Dornik Šubelj, Ljuba. »Aleš Kermauner, sin Dušana Kermavnerja v dokumentih Arhiva Republike Slovenije.« V: *Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja 1903–1975. Med politiko in zgodovino*. Uredila Jurij Perovšek in Aleksander Žižek, 81–87. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2005.
- Durkheim, Émile. *Samomor. Prepoved incesta in njeni izviri*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1992.
- Globočnik, Damir. »Karikature v letih prve svetovne vojne.« *Zgodovinski časopis* 54, št. 4 (2000): 563–610.
- Grafenauer Niko. »Oblike slovenskega samomora.« *Nova revija* 6, št. 57 (1987): 229–32.
- Kafol, Žiga. »Vloga psihedeličnih substanc v arhaičnih in modernih družbah.« Diplomsko delo. Ljubljana: FDV, 2007.
- Kerševan, Marko. »Émile Durkheim, sociologija in samomor: Spremna beseda«. V: Émile Durkheim, *Samomor. Prepoved incesta in njeni izviri*, 139–55. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta, 1992.
- Marks, Leo. *Between Silk and Cyanide: A Codemaker's War, 1941–1945*. London: Harper Collins, 1998.
- Milčinski, Lev. *Samomor in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985.
- Musek, Janek. *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana: znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Puhar, Alenka. *Slovenski avtoportret 1918–1991*. Ljubljana: Nova revija, 1992.

92 Zajc, Smiljanič in Remec, *Samomor*, 48–49.

93 Ibid., 49.

94 Ibid., 147.

- Remec, Meta. »Epidemija samomorov? Odmevi na naraščanje stopnje samomorilnosti na Slovenskem v 19. in 20. stoletju.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 1 (2023): 8–41.
- Remec, Meta. »Traitors, Cowards, Martyrs, Heroes: Youth Suicide as a Socio-Historical Phenomenon in the 1960s Slovenia.« *Studia Historica Slovenica* 23, št. 1 (2023): 203–38.
- Roškar, Saška in Alja Videtič Paska, ur. *Samomor v Sloveniji in svetu. Opredelitev, raziskovanje, preprečevanje in obravnava*. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje in Program MIRA – Nacionalni program duševnega zdravja, 2021.
- Smiljanič, Ivan. »'Konkurzi, samomor, žalosten je pogled na trgovsko polje.' Gospodarski polom kot vzrok za samomor na Slovenskem pod Avstro-Ogrsko in prvo Jugoslavijo.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 63, št. 1 (2023): 42–66.
- Zajc, Marko, Ivan Smiljanič in Meta Remec. *Samomor med simptomom in metaforo*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2025.
- Župančič, Oton. »Adamič in Slovenstvo.« *Ljubljanski zvon* 52, št. 8, 1932.

Spletni viri

- Božič, Miran Lola. *Ivan HRIBAR (1851–1941). Obrazi slovenskih pokrajin*. Pridobljeno 16. 2. 2026. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/ivan-hribar/>. Datum prvega vnosa: 24. 2. 2015 | Zadnja sprememba: 30. 12. 2025.
- Breclj, Martin. *Pirjevec Dušan, Slovenska biografija*. Pridobljeno 20. 2. 2026. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi941730/>.
- Campbell, Clare. »The WW« Escape Lines Memorial Society, Registered Charity No. 1148116.« *Dentist to the SOE*, October 24, 2020. Pridobljeno 16. 2. 2026. <https://ww2escapelines.co.uk/article/dentist-to-the-soe/>.
- Forstner, Vanja. *Jan Palach – samozagig v znak upora*. Pridobljeno 25. 2. 2026. <http://zgodovina.si/jan-palach-samozagig-v-znak-upora/>.
- Gajšek, Vladimir. *Boro Dedijer – nepojasnen umor, prikazan kot samomor. Pričevanjsko o smrti v nepojasnjenih okoliščinah*, 7. 8. 2019. Pridobljeno 18. 2. 2026. <https://gajsekvladimir.wordpress.com/2019/08/07/v-spomin-na-borivoja-dedijera/>.
- Gajšek, Vladimir. *Locutio, prva slovenska on-line literarna revija*. Pridobljeno 18. 2. 2026. <https://www.locutio.si/avtorji.php?ID=69>.
- Grdina, Igor. *Hribar, Ivan. E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*. Pridobljeno 16. 2. 2026, <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/>.
- Kosovel, Srečko. *dLib.si – Ekstaza smrti*. Pridobljeno 13. 2. 2026. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-NN7ADSIL>.
- Kosovel, Srečko (1904–1926) – *Slovenska biografija*. Pridobljeno 13. 2. 2026. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi293661/>.
- Moore, Mathew D. *Durkheim's types of suicide and social capital: a cross-national comparison of 53 countries*. Pridobljeno 12. 2. 2026. https://www.researchgate.net/publication/318198423_Durkheim's_types_of_suicide_and_social_capital_a_cross-national_comparison_of_53_countries.
- Remec, Meta. »Zakaj so tako nesrečni?« *Slovinci in samomor v 60. letih 20. stoletja. Raziskovalni kotiček*. Pridobljeno 18. 2. 2026. <https://sistory.github.io/koticcek/exhibition04.html>.
- Santos, Beatriz. *Emile Durkheim's suicide: A study in sociology*, september 30, 2025. Pridobljeno 12. 2. 2026. <https://www.wespeakfreely.org/2025/09/30/emile-durkheims-suicide-a-study-in-sociology/>.
- Unacademy. *Emile Durkheim: Theory of Suicide*. Pridobljeno 12. 2. 2026. <https://unacademy.com/content/upsc/study-material/sociology/emile-durkheim-theory-of-Suicide/>.

- Tabor, Nick. *MK-ULTRA. CIA mind control program*. Britannica. Pridobljeno 20. 2. 2026. <https://www.britannica.com/topic/MK-ULTRA>.
- Televizija Slovenija. *Novosti*. »Rob je tam.« 2. 10. 2023. Pridobljeno 20. 2. 2026. <https://www.rtvlo.si/tv/novosti/rob-je-tam/683379>.

Mateja Jeraj

REFLECTIONS ON THE BOOK
SAMOMOR MED SIMPTOMOM IN METAFORO

SUMMARY

The book *Suicide between Symptom and Metaphor*, which explores suicide in Slovenia using a distinctive and original approach, is divided into three thematic sections: the first reviews the history of the issue from the late 19th century until Slovenian independence; the second focuses on the so-called heroic suicides during World War II; while the third investigates youth suicides and the reactions of Slovenian intellectuals to this phenomenon during the 1960s. However, the author of these reflections did not follow the same sequence; instead, she traced the phenomenon of suicide in chronological order, as it manifested itself across different historical periods. In a kind of chronological overview, she aimed to show, based on the work under discussion, how the social, economic, political, and cultural conditions in Slovenia at that time affected the suicide rate and its causes. She also reflected on how contemporaries associated suicide with the traits of the Slovenian national character – a notion that is somewhat problematic and often misused in political discourse, but cannot be entirely dismissed in scholarly debates. In her efforts, she primarily relied on the literature listed in the monograph but sought to present it from different perspectives. With additional excerpts, she aimed to encourage readers to reflect more deeply on the high suicide rate in Slovenia and its underlying causes. Overall, one can only agree with the authors of the monograph, who conclude that the decision to commit suicide usually results from a combination of personal distress and social circumstances.